

Avslutande delen av Nermans artikel i STF:s årsskrift 1922 i vilken han med hjälp av Historia Norwegie visar att Agnefit ligger i Stockholm.

Se kommentar ur Fornvänen 1919 på sista sidan.

Vi ha sett, att Historia Norwegiæ klart utsäger, att Agnefit är Stockholm, d. v. s. den nuvarande Staden mellan broarna. Närmast är det givetvis den låga södra delen av holmen, som burit detta namn; den högre norra delen kan endast sekundärt, om betydelsen av namnet bleknat, ha inbegripits i detsamma. Men då Agnefit enligt Snorre ligger nära Stocksund, har han tydligen menat, att Stocksund är den nuvarande Norrström: Söderström kan ej ifrågakomma, då vi skola se, att den hos Snorre bär ett annat namn. På ett ställe talar Snorre eller flera holmar varit delat i armar.

Man kunde ju möjligen reflektera på att identifiera Snorres Stocksund med det nuvarande Stocksund NV om Stockholm, vilket sund utgör avlopp från sjön Edsviken. Att emellertid även Norrström verkligen i gammal tid hetat Stocksund framgår även annan källa. Norrström omtalas nämligen under namnet Stocksund i en isländsk saga, Sagobrottstycke om några fornkönungar i dana och svea välde, nedskreven omkring år 1300. Häri berättas bl. a. om det stora slaget på Bråvallarna i Östergötland, där konung Harald Hildetand, som rådde över både Danmark och Sverige, kämpade mot sin frände Sigurd Ring, vilken han satt till konung över Svealand och Västergötland. Bråvallaslaget är otvivelaktigt historiskt och har ägt rum fram emot år 750. Sagan berättar nu, att svearna med flottan ut genom Stocksund för att bege sig till Bråvallarna. Det är klart, att flottan samlats i Mälaren. Då, som vi skola se, Mälaren vid denna tid liksom nu antagligen endast hade utlopp vid det nuvarande Stockholm, möjligen

däljämte även över nuvarande Södertälje, är det klart, all Stocksund måste avse Norrström eller möjligen Södertäljeutloppet, men därvid ha vi ju endast Norrström att reflektera på. Det blir däremot ingen mening i, att flottan samlas i Edsviken, som även på 700-talet var en liten insjö. Stocksund har således otvivelaktigt varit det gamla namnet på Norrström. (understrykning av B Sandén)

Snorre uppger, att Agnefit låg på östsidan av Tören väster om Stocksund. I Tören återfinna vi samma ord, som ingår i namnet Södertörn. Uppgiften att Agnefit låg på östsidan av Tören väster om Stocksund förefaller ju föga begriplig, men, som vi senare skola få se, låter den sig mycket väl förklara.

Enligt Snorres framställning har Stadsholmen på Agnes tid åtminstone delvis varit bevuxen med skog; Snorre uppger, att på fiten, de låga södra partierna, växte då skog. Vi ha ingen anledning att tvivla på Snorres ifrågavarande uppgift.

Man får av denna notis och av Snorres berättelse över huvud taget snarast intrycket, att enligt honom Stadsholmen på Agnes tid icke hyst någon talrik befolkning. Så har nog också i verkligheten varit fallet. Omkring år 400 e. Kr. måste holmens yta ha varit ganska väsentligt mindre än i våra dagar. På denna tid stod vattnet omkring 5 m högre än nu i Stockholmstrakten. Och vidare få vi komma ihåg, att Stadsholmen och vidliggande holmar i historisk tid blivit i ganska stor utsträckning förändrade genom utfyllningar. Att exakt angiva omfånget av holmen på Agnes tid låter sig f. n. icke göra. Har emellertid holmens yta vid nämnda tidpunkt varit betydligt mindre än i våra dagar, ha däremot de dåvarande Norrström och Söderström varit betydligt bredare än nu. Båda sunden ha varit segelbara, även om de genom en eller flera holmar eller skär varit delade i armar. Men det är ju klart, att Stadsholmen under sådana förhållanden varit i hög grad utsatt för angrepp och därför ej lockat till rikare bosättning. Snarast har man väl att tänka sig holmen som

säte för en primitiv befästningsanläggning, vilken haft till uppgift att i möjligaste mån bevaka Mälارينloppen, och vidare som en färdestation, dels på sjöresan mellan Östersjön och Mälaren, dels på vägen mellan Uppland och Södertörn. F. ö. har väl ett mindre antal fiskare bott där under hela året eller delar av detsamma.

Snorre upplyser, att konungen brändes på Agnefit. Agnes grav på Stadsholmen har naturligtvis förstörts redan i gammal tid.

Kung Agne har således blivit hängd i sin egen guldhalsring på den nuvarande Stadsholmen inom någon av dess lägre delar, och efter honom kallades platsen för hans död Agnefit. Denna episod i början av 400-talet är den äldsta kända händelsen i Stockholms och därmed Stockholmstraktens historia.

Om Agnefits öden under de därpå följande århundradena fram till staden Stockholms grundläggning känna vi icke mycket.

I berättelsen om Hjalmar och Ingeborg, vilken i något olika versioner föreligger i två isländska sagor ifrån medeltiden, Hervararsagan och sagan om Orvar Odd, nämnes Agnefit i en vida äldre, från forntiden stammande dikt, som citeras i sagorna. Den svenske stormannen Hjalmar drar ut ifrån Uppsala för att kämpa mot Angantyr, som stämt honom till kamp, därför att kung Yngves dotter Ingeborg föredragit Hjalmars frieri framför Angantyr. Han följes då av Ingeborg »till utsidan av Agnefit». Tydligt har Ingeborg följt sin trolovade till Stockholmen, från vars östsidan avseglingen till kampplatsen försiggått. Som bekant kom Hjalmar liksom Angantyr aldrig åter från striden.

Hjalmar och Ingeborg hä troligen levat på 400-talet, senare än kung Agne, ty Ingeborgs fader Yngve är antagligen den konung Yngve av Ynglingaätten, som enligt Snorre var två generationer senare än Agne. Berättelsen torde i huvudsak vara riktig. Vi få således här ett nytt vittne's börd om, att Agnefit under 400-talet var en landningsplats för fartyg.

En annan isländsk saga, även den i sin nuvarande form författad någon gång under medeltiden, Sagan om kämpe-dödaren Asmund, meddelar en fantastisk berättelse om ett svärd, till vilket den förbannelsen är knuten, att det skall bli till två kungliga bröders bane och som därför beslås med bly och sänkes i vattnet vid Agnefit, men som i sinom tid med en gammal bondes hjälp upptages, varefter förbannelsen går i uppfyllelse. Sagan lämnar upplysningen, att Agnefit ligger vid Lagen, d. v. s. Mälaren. Någon historisk verklighet ligger icke bakom uppgifterna om det ödesdiga svärdet. Berättelsen är emellertid säkerligen uppkommen redan före vikingatiden, alltså före 800-talet, varför uppgiften om Agnefits läge har sitt intresse.

Efter episoden om Hjalmar och Ingeborgs avsked på Agnefit veta vi ingenting om holmens öden, förrän vi komma fram till tiden omkring år 1000 e. Kr. Men då inträffar här en händelse, som blev vida omtalad i sagan. Den rör den norske konungen Olov Haraldssons besök i Mälaren.

Olov Haraldsson är, som bekant, en av Norges berömdaste konungar, och han blev efter sin död år 1030 i slaget vid Stiklastad ansedd som en helig man; i historien går han ju också närmast under namnet Olov den helige. I sin ungdom, innan han blivit Norges konung, for han vida omkring på vikingatåg. Omkring år 1007 härjade han även i Mälaren. Om denna episod berätta ännu tre olika Olovssagor.

Mest berömd är Snorres skildring i Norska konungasagor.

Snorre berättar, att Olov härjade i Lagen (Mälaren) och att han låg ända inne vid Sigtuna. När han skulle ge sig ut vid Stocksund, fann han emellertid, att sveakonungen — det var Olov Skötkonung — »lagt järn» över sundet och satt folk att vakta där. Väster om Stocksund befann sig ett kastell och i öster en här; enligt vissa handskrifter befunno sig dock kastell och här resp. öster och söder om sundet. Därjämte hade även sveakonungen kommit dit med sin flotta. Stocksund är, upplyser Snorre, Mälarens

enda utlopp, och denna mynning är smalare än mången å. När det regnar eller töar starkt, svämmar därför Mälaren över och det uppstår fors i Stocksund. Då nu Olov Haraldson såg, att han icke kunde komma ut genom Stocksund, lät han gräva igenom Agnefit. Det hade vid detta tillfälle regnat mycket, och eftersom högvatten rådde i Mälaren, fylldes graven med vatten. För fulla segel och strykande medvind styrde så Olov Haraldssons skepp genom rännan ut till havs. Det uppkomna sundet kallades sedan Konungssund.

Den andra Olovssagan, som berättar om härnadståget i Mälaren, är isländingen Styrmer den vises saga om Olov den helige. Av denna saga föreligga nu endast brottstycken, bevarade i den s. k. Flatöboken, en isländsk handskrift från andra hälften av 1300-talet. Styrmer var något äldre än Snorre och levde länge som huskaplan på hans gård, just medan Snorre skrev sina konungasagor. Det har också kunnat visas, att Styrmers saga varit en av de viktigaste källorna för Snorres Olovssaga.

Styrmer känner ej för Mälaren namnet *Lagen*; han kallar insjön *Mar*, vilket, liksom *Lagen*, betyder sjön. Han berättar nu, att när Olov vill söka sig ut ur insjön, men tydligen icke kan komma igenom mynningen, vars namn ej nämnes, seglar han direkt »på det näs, som utgår ifrån Agnefit». Det uppstår nu ett under; vid Olovs bön brister näset itu, varvid en farbar segelled uppkommer, genom vilken Olovs skepp oskadda nå ut på havet. »Rännan kallas sedan Konungssund», säger Styrmer, »men Stockholm det som sprack av mellan mynningen och Konungssund.»

Den tredje Olovssagan slutligen, som omnämner Olov den heliges härnadståg i Mälaren, är den s. k. Legendariska Olovssagan, som är författad av en norrman eller isländing på Snorres tid och som nu föreligger i handskrift från 1200-talet.

Insjön, där Olov härjar, kallas här *Skarv*. Detta namn är ju tydligen identiskt med det nuvarande *Skarven*, namnet på den lilla fjärden norr om Stäket på vägen upp till

Sigtuna. Emellertid skildras Skarven som ett mycket stort vatten, kring vilket många häraden ligga. När den norske konungen vill söka sig ut ur sjön, finner han den smala mynningen - dess namn nämnes ej - spärrad av svearnas flotta, varför han styr rakt på näset Agnefit, vilket även i denna berättelse vid hans bön brister sönder. Det utsäges, att Olov genom näset seglar ut till havs.

Styrmer uppger, som vi se, direkt att Agnefit hör till Stockholm. Från Agnefit utgår enligt honom ett näs, och när detta brister, uppstår mellan den så uppkomna rännan, Konungssund, och mynningen, vars namn Styrmer ej känner, ön Stockholm. Styrmer menar således, att den nuvarande Stadsholmen på Olov den heliges tid genom ett näs varit förbunden med Söder Mälarstrand. Det är alldeles tydligt, att Snorre har samma föreställning. Vi få genom jämförelsen med Styrmer klart besked, att Snorre med Stocksund menar Norrström och att han tror, att Olov den helige grävt sig igenom ett näs, som förenat den nuvarande Stadsholmen med Söder Mälarstrand. Dessa källor stå då i bästa överensstämmelse med Historia Norwegiæ, enligt vilken Agnefit är Stockholm, och Sagobrottstycke, enligt vilket Stocksund måste vara Norrström.

Däremot synes den Legendariska Olovssagan icke ha samma mening om läget av Agnefit. Enligt denna källa är det nära utloppet av Skarven, som Agnefit är beläget. Forskare, som icke känt Historia Norwegiæ, Sagobrottstycke och Styrmer, ha också på grundval av denna berättelse velat söka Stocksund i Skarvens avlopp vid Stäket och Agnefit i det näs, som nu väster om Stäkön förbinder denna med fastlandet. Det är dock naturligtvis riktigast att fästa större tilltro till det sceneri, som framställes av de samstämmade källorna, av vilka vissa måste vara oberoende av andra, än att anse den ensamma källan ha givit en geografiskt riktig bild. I själva verket är det nog också ganska tydligt, att den Legendariska Olovssagan missförstått det geografiska sceneriet. Den talar om Skarven som ett mycket stort vatten, kring vilket många häraden ligga,

något som ju ej alls överensstämmer med verkligheten. Likaså synes sagan föreställa sig, att sundet, som uppkom genom Agnefit, ledde till havet, vilket ej heller stämmer med verkligheten, om Agnefit är att söka vid Stäkön. Där emot passa dessa uppgifter väl, om man tänker sig att insjön är Mälaren. Man föres därför naturligt till den tanken, att det stora vattnet egentligen är Mälaren, dess avlopp NOITström och att näset vid Agnefit är samma näs som de övriga källorna föreställa sig mellan nuvarande Stadsholmen och Söder Mälarstrand. Det är också lätt att se, hur förväxlingen av Mälaren och Skarven uppstått. Även Snorre framhåller särskilt, att Olov låg ända uppe vid Sigtuna, således i Skarven. Har Olovs härnad i Skarven varit särskilt framträdande i hans Mälarvistelse, har den kunnat dröja kvar i traditionen, sedan andra moment fallit bort. En tradition, som icke så noga kände Svealands geografi och icke visste mera, än att Olov härjat vid Skarven och undkommit vid Agnefit, kunde då lätt taga Skarven för Mälaren och således låta Agnefit ligga invid den lilla Mälarfjärden.

Det är således klart, att Stocksund är NOITström och Agnefit den låga södra delen av Staden mellan broarna samt att det enligt traditionen varit vid det nuvarande Stockholm, som Olov den helige undslapp svearna. Det framgår då av vad som här anförts, hur obefogat det varit, när forskare i våra dagar velat söka Agnefit och Stocksund på håll, dit ingen källa förlägger dem. Dessa forskare ha emellertid icke känt mera än Snorres skildringar, i något fall därjämte den Legendariska Olovssagan.

Men hur är det med den historiska riktigheten av episoden om Olov Haraldsson vid Agnefit?

Man har i våra dagar velat förneka, att Olov överhuvud taget företagit något härnadståg in i Mälaren. Detta är emellertid att gå till en betydlig överdrift, och man har heller icke kunnat prestera några verkliga skäl för denna negativa ståndpunkt. Men det är ju däremot att vänta, att åtskilliga detaljer i berättelsen äro uppdiktade. Här

intressera oss närmast de, som röra Olovs utfärd ur Mälaren.

Att här åtskilligt tillhör diktens värld är också alldeles uppenbart. I två versioner, hos Styrmer och i den Legendariska Olovssagan, kommer Olov ut därigenom att näset brister, således genom ett under. Snorres berättelse, där Olov låter genomgräva näset, är ju något mera realistisk, men den står dock nära undrens gräns. Man kan ej gärna förutsätta, att den norske konungen skulle, medan de övermäktiga svenskarna befunno sig vid NOITström, kunnat gräva igenom ett näs alldeles därtill. Och vidare kan det icke vara riktigt, att Agnefit genom ett näs varit förbunden med Söder Mälarstrand. Söderström fanns till omkring år 1000 och var dessutom vid denna tid, då vattnet ännu stod omkring 3 m högre än nu, fullt segelbar. Olov kan alltså icke ha grävt igenom något näs mellan Stadsholmen och Söder Mälarstrand.

Men hur har då berättelsen om genomgrävningen av näset uppstått?

Man har framhållit, att det är en vanlig sägentyp, att ett sund uppkommit, därigenom att en jätte eller annan person gräver en kanal genom ett näs och att en dylik sägen också kan ha funnits om Söderström. Man har då med rätta förmodat, att en sådan sägen om Söderströms uppkomst överförts på Olov. Orsaken härtill bör då givetvis ha varit, att Olov i verkligheten lyckats taga sig ut genom Söderström undan svearnas här och flotta.

Bakom berättelserna om Olovs äventyr vid Agnefit ha vi således icke att söka mera än det faktum, att han genom Söderström lyckats komma ut ur Mälaren. Om det närmare förloppet av denna episod kunna vi ingenting säga.

Snorre uppger, att Stocksund på Olov den heliges tid var Mälarens enda utlopp. Dr J. V. Eriksson anser i uppsatsen »Stockholm och Agnefit» (i Upsala Nya Tidnings julnummer 1916), att det också är alldeles riktigt, att Mälaren på Olovs tid blott hade avlopp vid Stockholm; i verkligheten existerade dock här tvenne utlopp. Tidigare

hade funnits flera Mälavarlopp, men under den fortgående landhöjningen hade de så småningom uppgrundats. Så förde enligt Eriksson till några hundra år f. Kr. en led från Mälarfjärden Ekoln över de nuvarande sjöarna Oxundasjön, Edsjön, Norrviken och Edsviken ut i Saltsjön. En annan vattenväg ledde över det nuvarande Södertälje, men även den stängdes enligt Eriksson några hundra år f. Kr. Lektor Rudolf Elander däremot håller i sin uppsats »Snorres Stocksund» (Göteborg 1917) för troligt, att denna led ännu fanns till omkring år 1000 e. Kr., men hade blivit uppgrundad på Snorres egen tid. Ännu en tredje väg gick söder om det nutida Stockholm över de nuvarande sjöarna Årstaviken, Hammarbysjö, Sickla- och Järlasjöarna samt Duvnässjön, men denna led stängdes enligt Eriksson omkring år 600 e. Kr. genom uppkomsten av näset mellan Årstaviken och Hammarbysjö.

Vid högvatten i Mälaren blev Stocksund ett forsande utflöde, säger Snorre. Så är ju fallet med Norrström i våra dagar, och så kan nog, trots dess större bredd på Olov Haraldssons och Snorres egen tid, även ha varit fallet med Norrström vid nämnda tidpunkter. Snorres uppgift att Stocksund är mindre än mången å kan däremot icke vara riktig.

Snorre har några intressanta uppgifter om försvarsanordningar vid Stocksund. När den norske konungen söker sig ut ur Mälaren, finner han ett kastell, enligt vissa handskrifter på västra, enligt andra på östra sidan om Stocksund, och sveahären, enligt vissa handskrifter öster, enligt andra söder om sundet. Dessa uppgifter ha förefallit svårbegripliga. Som vi erinra oss uppger Snorre i kapitlet om Agne, att Agnefit låg på östsidan av Tören, d. v. s. Södertörn, väster om Stocksund, vilket ju ej heller stämmer med våra väderstrecksföreställningar. Emellertid får man icke bedöma Snorres uppgifter efter våra nutida väderstrecksbegrepp. Dr Erland Hjærne har i tidskriften Namn och bygd 1917 påvisat, att de klassiska författarna haft uppfattningen, att Skandinavien hade utsträckning i

Ö- V, icke N-S och att denna uppfattning även förefunnits i Norden. Arkivarien Nils Östman har vidare i en uppsats »Stockholmsstudier i Snorre SturIasons Konungasagor» (i tidskriften Holmia 1918) ytterligare visat, att det tydligen är denna kartbild, som ligger bakom de Snorres väderstrecksuppgifter, vilka beröra Agnefit och Stocksund. Agnefit är enligt Snorre beläget på östsidan av Tören, d. v. s. på nordsidan av Södertörn, vilket är riktigt för Snorre, som tror, att Agnefit sammanhänger med Södertörn, samt vidare väster om Stocksund, d. v. s. söder om Norrström. Snorre uppger, att vid Olov den heliges utfärd ur Mälaren ett kastell befann sig väster eller öster om Stocksund, d. v. s. söder eller norr om Norrström. Man synes icke ha något skäl att tvivla på, att kastellet verkligen funnits till. Enligt Östman, som accepterar läsningen väster om Stocksund, har kastellet varit beläget på den höjd, där det nuvarande slottet står. Snorre uppger vidare, att sveahären var lägrad öster eller söder om Stocksund, d. v. s. norr eller öster om Norrström. Östman följer den senare läsningen och menar, att sveahären stod lägrad på östsidan av Stadsholmen i skydd av den nuvarande Slottskullen, en strategiskt utmärkt position.

Vi få således av Snorres skildring veta, att Norrström omkring år 1000 e. Kr. beskyddades av ett kastell, som antagligen befann sig på platsen för det nuvarande kungliga slottet.

Men även brukade man enligt Snorre, »lägga järn» över Stocksund. Härmed avses tydligen järnkedjor, som förenat i sundet nedpålade trästockar. Möjligt är dock, som Östman framhåller, att järnkedjor ej använts. Rader av nedpålade stockar kallades »stockkedjor». Det kan vara själva detta ord, som skapat den felaktiga föreställningen, att stockarna varit förenade med kedjor. Det har antagligen varit de i sundet för försvarsändamål och kanske även andra syften nedpålade stockarna, som givit sundet namnet Stocksund.

Att Stadsholmen och Norrström vid tiden omkring år

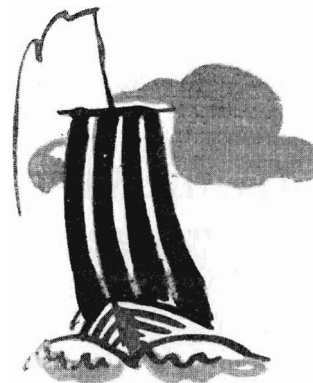
1000 framträda som platser för försvaret är icke ägnat att förvåna. Det är ju i hög grad naturligt, att man sökt spärra den eller de vägar, som ledde in i Mälaren; särskilt om, som sannolikt är, endast Stockholmslederna ännu funnas öppna, låg det ju mycken vikt uppå, att de i möjligaste mån gjordes otillgängliga för främmande inkräktare. Sannolikt ha väl också försvarsanordningar av något slag funnits norr om Norrström liksom invid och i Söderström.

Olov Haraldssons härnadståg i Mälaren är den sista episod, till vilken namnet Agnefit är knutet. Efter den belysning, som faller över holmen vid pass år 1000, sjunker dess historia åter i mörker för ett par hundra år. Vi ha inga uppgifter om Stadsholmens öden, förrän den i slutet av 1100-talet eller på 1200-talet framträder som stad. Den bär då namnet Stockholm. Huruvida detta namn på holmen funnits redan under forntiden kan ej sägas. Förekomsten av namnet Agnefit behöver ej utesluta, att så varit förhållandet, då det senare namnet ju närmast har avseende på de lägre södra delarna av holmen. Vad namnet Stockholm beträffar, är det uppkommet ur »Stocksunds-holmen", »holmen vid Stocksund».

∴

Vi ha härmed i korhet behandlat sagotraditionerna om det forntida Stockholm. Det har visat sig, att euligt dessa den nuvarande Stadsholmen under forntiden huvudsakligen haft betydelse ur strategisk synpunkt och som färdestation och att ännu vid forntidens slut någon stad icke anlagts på holmen. Först ganska långt fram i medeltiden anlägges här en stad, minst 400 år senare än grundläggningen av Sveriges äldsta stad, Birka. Man har sökt orsakerna till staden Stockholms sena uppkomst i skilda förhållanden, att holmen först ett stycke in i medeltiden erhjöd tillräcklig yta för anläggningen även stad, att krigstekniken först nu blev så utvecklad, att ett effektivt försvar av holmen och Mälarinloppet var möjligt, att handeln med utlandet under medeltiden så småningom Log all mera fart, var-

igenom behovet även handelsplats, som låg längre ut mot kusten än de inåt Mälaren belägna städerna, gjorde sig gällande, att sunden vid Stockholm uppgrundades, varigenom fartygen fingo svårt att passera förbi holmen. Det skulle emellertid föra utom ramen för denna uppsats att söka utreda den mycket svåra frågan om orsakerna till staden Stockholms uppkomst.

Tillägg av Börje Sandén 2011

I en fotnot i Fornvännen 1919 sid 160 i Nermans artikel tre år tidigare får vi veta på vilken lös grund platsen Agnefit bevisas: en hänvisning till en skotsk text som inte finns i den bevarade texten! - men påstås ha funnits där! Agnefit är omnämnt i Ynglingasagan från 400-talet. Den anses normalt ha mycket ringa värde som historisk källa. Så här skriver Birger Nerman i fotnoten: "Uppgiften saknas visserligen i den från 1400-talet härrörande handskrift, vari Historia Norwegiae föreligger. Emellertid vet man, att uppgiften förekommit i den ursprungliga avfattningen av arbetet. Historia Norwegiae har under medeltiden varit bekant i Sverige. Redan senast under förra hälften av 1300-talet togos här avskrifter av partiet om Ynglingaätten. Avskrifterna föreligger nu i handskrifter från 1300- och 1400-talen. Det är i dessa avskrifter, uppgiften, att Agnefit är identiskt med Stockholm, förekommer..." Se resten av fotnoten i Fornvännen 1919. B.S.